

SPORT TURIZMINI NAZARIY ASOSLARI

Karimov Ne'mat Xolyigitovich

NamDU, San'at va sport fakulteti dekani

Annotatsiya: Ushbu maqolada sport turizmining nazariy asoslari yoritib berildi. Xususan, sport turizmini dolzarblik, uni nafaqat milliy sport turi, balki u sportni, ma'naviyatni, vatanparvarlikni birlashtiradigan ijtimoiy harakater ekanligi ochib berildi.

Kalit so'z: Sport, turizm, iqtisod, daromat, jismoniy faollik, milliy sport, jismoniy sifat, chidamlilik, musobaqa, tendensiya, investitsiya

THEORETICAL BASIS OF SPORTS TOURISM

Annotation: This article sheds light on the theoretical foundations of sports tourism. In particular, the relevance of sports tourism is revealed, as it is not only a national sport, but also a social movement that combines sports, spirituality, and patriotism.

Keywords: Sports, tourism, economy, income, physical activity, national sports, physical quality, endurance, competition, trend, investment

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ СПОРТИВНОГО ТУРИЗМА

Аннотация: В данной статье освещаются теоретические основы спортивного туризма. В частности, раскрывается актуальность спортивного туризма, поскольку это не только национальный вид спорта, но и социальное движение, объединяющее спорт, духовность и патриотизм.

Ключевые слова: Спорт, туризм, экономика, доход, физическая активность, национальные виды спорта, физическая подготовка, выносливость, соревнования, тренд, инвестиции

KIRISH

Har bir mamlakatda turizm sohasining jadal rivojlanishi, birinchi navbatda, turizm sohasi uchun qulay shart-sharoitlar, imkoniyatlar yaratilganligi, huquqiy jihatdan davlat himoya qilinganligi, shuningdek, turizm infratuzilmasining rivojlanish darajasiga bog'liq. Bu esa turizm sohasiga yirik investitsiyalarni jalb etishni talab qiladi. Hozirgi vaqtda turizm rivojlanishi iqtisodiyotning boshqa tarmoqlari rivojlanishi bilan chambarchas bog'liq.

Turizm – iqtisodiyotning katta daromad olib keltiradigan va jadal rivojlanayotgan yirik tarmoqlaridan biri hisoblanadi. Ayni paytda, mazkur tarmoq

dunyo mamlakatlari va xalqlarining madaniyat sohasidagi amaliy muloqotida o'ziga xos vosita vazifasini o'tamoqda.

Bugungi kunda respublikamizda turizm sohasini jahon talablariga javob bera oladigan holatga keltirish hozirgi kun talabidir. Turizm sohasi iqtisodiy yoki siyosiy umumiy tuzilishni tarkibiy qismlarga bo'lib, yordamchi, bo'ysunuvchi xarakterga ega va umumiy tuzilmaning bir tekis ishlashini ta'minlashga xizmat qiladi.

O'zbekiston Respublikasining 2019-yil 18-iyuldagi "Turizm to'g'risida"gi O'RQ-549-son Qonuni, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 6-apreldagi "Turizm, sport va madaniy meros sohalarida davlat boshqaruvi tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" PF-6199-son, 2020-yil 24-yanvardagi "O'zbekiston Respublikasida jismoniy tarbiya va sportni yanada takomillashtirish va ommalashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" PF-5924-son, 2020-yil 6-noyabrdagi "O'zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta'lim-tarbiya va ilm-fan sohalarini rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida" PF-6108-son, 2022-yil 28-yanvardagi «2022-2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida» PF-60-son Farmonlari, 2021-yil 5-noyabrdagi "Sport-ta'lim muassasalari faoliyatini 2025-yilgacha rivojlantirish dasturi to'g'risida" PQ-5280-son, 2019-yil 13-fevraldagi Vazirlar Mahkamasining "2019-2023-yillar davrida Jismoniy tarbiya va ommaviy sportni yanada rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi 118-son Qarori hamda boshqa me'yoriy-huquqiy hujjatlarda belgilangan vazifalarni amalga oshirishga ushbu tadqiqot ishi muayyan darajada xizmat qiladi. [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7].

ADABIYOTLAR TAHLILI

Raqamli turizm va uning rivojlanishi borasida xorijiy davlatlarda bir qator ilmiy tadqiqot ishlari amalga oshirilgan. Jumladan, xorijiy olimlardan D.Buhalis, A.Dearden, I.Akpan, F.Ijoma, X.Li, Y.Liu, A.Kavoura, S. Koutsou, W.Zhou, J.Xu, A.Morrison, J.Bannister, D.Vassallo, L.Moreno-Izquierdo, F.Moreno, E.Pereira, R.Silva, L.Huang, C.Lee, A.Amaranggana, H.Saar, F.Pereira, F.Vasconcelos, L.Yang, H.Song, E.Gonzalez, J.Rodriguez, M.Orcutt, S.Rehman, S.Raza, H.Sharif, J.Kaur, G.Gunay, S.Sunmez, J.Kim, D.Lee kabi olimlarning ilmiy ishlari alohida ahamiyat kasb etadi. Ushbu olimlarning tadqiqot ishlarida raqamli turizmning ilmiy jihatlarini,

rivojlanish tarixi, raqamli texnologiyalarni turizm xizmatlarida qo'llashdagi afzalliklar, shuningdek, bunday yondashuvlar orqali yuzaga keladigan qiyinchiliklar, yangi texnologiyalarning ta'siri, turizm sanoatidagi amaliy qo'llanishi muayyan darajada nazariy va uslubiy jihatdan o'rganilgan [8,1].

Mustaqil davlatlar hamdo'stligi (MDH) davlatlarida raqamli turizm xizmatlari sohasi va uni rivojlantirishning nazariy jihatlarini M.A.Morozov, N.S.Morozova, T.V.Cherevichko, T.V.Temyakova, A.S.Arefyev, E.S.Pershina, S.V.Daragan, D.Muxin, I.V.Bogomazova, Y.V.Anopriyeva, T.B.Klimova, Y. Y. Shedrina, Y.G.Grudistova, V.G.Bagdasaryan, M.S.Oborin, A.K.Tabishova, G.A.Sansizbayeva, J.K.Alimbayeva, Z. N.Tarasenok kabi olimlar tomonidan atroflicha o'rganilgan [9]. Ushbu tadqiqotlarda MDH olimlari turizm va mehmondo'stlik sanoatida raqamli texnologiyalar va raqamli transformatsiyaning o'rni, ahamiyati hamda tendensiyalari, raqamli ekosistemalar va platformalashuv orqali sanoatni modernizatsiya qilish, turizm xizmatlarini yaxshilash va foydalanuvchi tajribasini optimallashtirishga e'tibor qaratishgan.

O'zbekistonda raqamli iqtisodiyot va turizm sohasidagi yangi texnologiyalarni joriy etish, shu jumladan blokcheyn texnologiyalari, raqamli portal va platformalarning rivojlanishi, hamda ularning samaradorligini oshirishga qaratilgan tadqiqotlar S.S.Gulyamov, R.H.Ayupov, O.M.Abdullayev, G.R.Baltabayeva, B.N.Navruz-Zoda, O.X.Xamidov, N.S. Ibragimov, I.S.Tuxliyev, X.Djurakulov, U.R.Matyakubov, D.Sh.Yavmutov, A.T.Mirzayev, A.A.Qodirov, A.A. Eshtayev, A.A.Karimov, A.Abduvoxidov kabi mamlakatimiz olimlarining ilmiy ishlarida o'z aksini topgan [10].

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Sport turizmi – bu jismoniy faollik, sarguzasht va tabiat qo'ynida bo'lishni birlashtirgan, murakkab marshrutlarni bosib o'tish hamda jismoniy tayyorgarlikni talab qiladigan faol dam olish turi [8,2]. U piyoda, tog', suv, velosiped va chang'i kabi turlarni o'z ichiga olib, sportchidan chidamlilik va maxsus ko'nikmalarni talab qiladi hamda ko'pincha musobaqa xarakteriga ega bo'ladi.

Asosiy omillar: Yoshlar sporti, yo'nalish marafonlari va "sport-ko'ngilochar" (sport va ko'ngilochar tadbirlarni birlashtirgan holda) ushbu tendentsiyani rivojlantirmoqda.

Yo'nalish marketingi: Shaharlar ko'pincha sport tadbirlarini brendlash, turizmni targ'ib qilish va mahalliy infratuzilmani rivojlantirish uchun o'tkazadilar.

Sport turizmining asosiy turlari

Faol sport turizmi: Sayohatchilar golf o'ynash, chang'i uchish, velosipedda yurish yoki marafonlarda yugurish kabi sport turlari bilan shug'ullanishadi.

Tadbirda asoslangan (passiv) sport turizmi: Sayyohlar "FIFA Jahon chempionati", "Formula 1" yoki "Olimpiya" o'yinlari kabi yirik sport tadbirlarini tomosha qilish uchun sayohat qilishadi.

Nostalgiya (tarixiy va ko'ngilochar obidalar...) sport turizmi: Santyago Bernabeu stadioni yoki Olimpiya muzeylari kabi mashhur, tarixiy sport maydonchalari yoki muzeylariga tashrif buyurish [11].

Sport turizmi- bu tabiiy muhitdagi qiyinchilik bo'yicha toifalarga bo'lingan to'siqlarni (turli sirtli yo'llar, chorrahalar, dovonlar, cho'qqilar, tezyurar, kanyonlar, g'orlar, suv yo'llari va boshqalar) yengib o'tish, shuningdek, tabiiy muhitda va belgilangan masofalar bo'yicha musobaqalarga asoslangan sport turi.

Sport turizmi milliy sport turi bo'lib, hozirda millionlab insonlat u bilan shug'ullanadi. Mashg'ulotlar jarayoni va musobaqalar tabiiy muhitda o'tishi sababli, sport turizmi minimal xarajatlarni talab qiladi, chunki qimmat stadionlar va maxsus sport zallariga ehtiyoj yo'q.

Sport turizmi turli guruhlarga bo'linadi:

Piyoda turizmi – yo'nalish bo'ylab harakatlanish asosan piyoda amalga oshiriladi. Asosiy vazifa yer va landshaft to'siqlarini piyoda, yuqori qiyinchilik toifalari uchun-qiyin relyef va iqlim sharoiti bo'lgan hududlarda yengib o'tishdir. Piyoda turizmi turizmning eng ommabop turi hisoblanadi. Uning jozibadorligi va asosiy farqlovchi xususiyati shundaki, u yoshi va jismoniy rivojlanishidan qat'i nazar, deyarli har qanday sog'lom odam uchun qulay va foydali bo'lib, sayohat ishtirokchilarining estetik, kognitiv va madaniy ehtiyojlariga mos ravishda yo'nalish tanlashda katta erkinlik beradi. Piyoda turizmi sayohatlarga tayyorgarlik ko'rish va

o'tkazishning soddaligi va yaxshi dam olishni tashkil qilishning nisbatan qulayligi bilan ajralib turadi. Piyoda sayohatlar murakkabligi jihatidan juda xilma-xil bo'lishi mumkin-ekskursiyalar va hafta oxiri sayohatlaridan tortib toifalarga bo'lingan murakkab sayohatlarni o'z ichiga oladi. Turlarga ajratilmagan yurish marshrutlari odatda shunday tanlanadiki, agar iloji bo'lsa, yo'nalish bo'ylab tabiiy to'siqlar bo'lmaydi, ulardan o'tish maxsus tayyorgarlikni va maxsus texnika va jihozlariga ega bo'lishni talab qiladi. Piyoda yo'nalishni qiyinlashtiradigan asosiy tabiiy to'siqlar va qiyinchiliklar suv to'siqlari (tekislik va tog' daryolari, botqoqliklar), o'rmon qoldiqlari, shamol to'siqlari, zich chakalakzorlar, chuqur jarliklar, tik o'tli yonbag'irlar, toshlar, toshloqlar, toshlar, yomg'irlar, issiqda qumli cho'l hududlari kiradi.

Chang'i turizmi – yo'nalish bo'ylab harakatlanish asosan chang'ida amalga oshiriladi. Asosiy vazifa chang'ilarda qor va qor-muz qoplamida yer va landshaft to'siqlarini yengib o'tish, yuqori qiyinchilik toifalari uchun-qattiq iqlim zonalarida va tog'li hududlarda amalga oshiriladi. Odatda, chang'i mavsumi noyabr oyida boshlanadi va maygacha davom etadi. Noma'lum sayohatlar va birinchi qiyinchilik toifasidagi sayohatlar o'zini yangi sevimli mashg'ulotida sinab ko'rmoqchi bo'lgan har bir kishi uchun qulaydir. Beshinchi va oltinchi qiyinchilik toifalaridagi piyoda yurish eng yuqori yutuqlar sportidir. Ikkinchi, uchinchi va to'rtinchi toifadagi sayohatlar ham rahbarlar, ham ishtirokchilar uchun turistik mahorat cho'qqilari sari qadamlar kabidir. Har yili turizmning barcha turlari bo'yicha chempionatlar o'tkaziladi.

Tog' turizmi-baland tog'larda sayr qilish. Asosiy vazifa- tog' dovonlaridan o'tish, cho'qqilarga chiqish va tog' tizmalarini bosib o'tish. Tog'larda yomon ob-havo odatiy hodisa. Kuchli shamollar, qor yog'ishi, haroratning +20 dan -20 gacha o'zgarishi juda keng tarqalgan. To'siqlar va ekstremal vaziyatlarning butun to'plami mavjud. Har bir qiyinchilik toifasi bilan xavf ortadi, ammo tog'larga bo'lgan ishtiyoq ham oshadi.

Suv turizmi-daryo raftingi-insoniyatga azaldan ma'lum bo'lgan faoliyatdir. Sivilizatsiya rivojlanishi bilan daryolar bo'ylab turli sayyohlar suzib yuradi, oltin qazib oluvchilar va geologlar turli xil qayiqlarda tog' suvlarini kesib o'tadilar.

Sport turizmini rivojlantirish. Sport turizmiga bo'lgan ishtiyoq sizga turli mamlakatlar va xalqlarning madaniyati va turmush tarzi, tabiatning ajoyib va

ko'pincha noyob burchaklari, qiziqarli diqqatga sazovor joylari bilan tanishish, muloqot qilishdan zavqlanish va ishonchli o'rtoqlar orttirish imkonini beradi.

XULOSA

Sport turizmi global miqyosda jadal rivojlanayotgan soha bo'lib, u iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy jihatdan muhim ahamiyatga ega. Uning rivojlanishi uchun atrof-muhitni himoya qilish, infratuzilmani yaxshilash va mahalliy aholi manfaatlarini hisobga olish zarur. Sport turizmini yanada rivojlantirish uchun innovatsion yondashuvlar va strategiyalarni ishlab chiqish muhimdir. Bu soha nafaqat sayyohlar uchun yangi imkoniyatlar yaratadi, balki mahalliy iqtisodiyotning rivojlanishiga ham hissa qo'shadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasining 2019-yil 18-iyuldagi "Turizm to'g'risida"gi O'RQ-549-son Qonuni // <https://lex.uz/docs>
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 6-apreldagi "Turizm, sport va madaniy meros sohalarida davlat boshqaruvi tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" PF-6199-son, // <https://lex.uz/docs>
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 24-yanvardagi "O'zbekiston Respublikasida jismoniy tarbiya va sportni yanada takomillashtirish va ommalashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" PF-5924-son // <https://lex.uz/docs>
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 6-noyabrdagi "O'zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta'lim-tarbiya va ilm-fan sohalarini rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida" PF-6108-son // <https://lex.uz/docs>
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi «2022-2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida» PF-60-son Farmoni // <https://lex.uz/docs>
6. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 5-noyabrdagi "Sport-ta'lim muassasalari faoliyatini 2025-yilgacha rivojlantirish dasturi to'g'risida" PQ-5280-son // <https://lex.uz/docs>
7. Vazirlar Mahkamasining 2019-yil 13-fevraldagi "2019-2023-yillar davrida Jismoniy tarbiya va ommaviy sportni yanada rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi 118-son Qarori.
8. Мухаммедова З.М. Туризмни инновацион ривожлантиришда инвестицион ресурслар иқтисодий самарадорлигини ошириш. Иқтисод фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) илмий даражасини олиш учун дисс. автореферати. – Самарқанд: Самарқанд иқтисодиёт ва сервис институти, 2020. – 60 б.;
9. Norchaev A.N. Zamonaviy turizm infratuzilmasining shakllanish va rivojlanish tendentsiyalari DSc. diss. aftoref. - T.: TDIU, 2021 - 246 b.

10. Суванова Д.Н. Зарафшон воҳасида туризм инфратузилмасини инновацион ривожлантиришнинг рақамли микроиқтисодиётдаги роли. //»Science and Education» Scientific Journal. May 2020, 225-229-бетлар.;
11. N.X.Karimov. "YOZGI DAM OLISH OROMGOHLARI VA SOG'LOMLASHTIRISH SPORT MASKANLARIDA TURIZMNING XUSUSIYATLARI". // Scientific-theoretical journal of International education research. – 2023. 39-44 bet.